

**ЙОСИФ БРОДСКИ
ПИСМО ДО ПРЕЗИДЕНТА
ПУБЛИКУВАНО В „НЮ ЙОРК
РЕВЮ ТЪВ БУКС“ В ОТГОВОР
НА РЕЧТА НА ПРЕЗИДЕНТА
ХАВЕЛ, ПОМЕСТЕНА В
СЪЩОТО ИЗДАНИЕ НА 27
МАЙ 1993**

Превод от английски: Аглика Маркова, Александра Велева, Валентин
Кръстев, Зорница Христова, Иван Тотоманов, Кристин Димитрова,
2003

chitanka.info

Уважаеми господин Президент,

Реших да Ви напиша писмо, защото между нас има нещо общо: и двамата сме писатели. Предполагам, че хората от нашата черга претеглят думите си по-внимателно, отколкото останалите, преди да ги доверят на хартията или микрофона. Дори когато се окажеш въввлечен в обществените работи, стараяш се по възможност да избягваш модните лафове, латинизмите и всякакъв вид жаргон. То се знае, при диалог с един или повече събеседници това е трудно и дори може да им се стори претенциозно. Но когато разговаряш със себе си или в монолог, това, струва ми се, е постижимо, въпреки че, естествено, винаги кроим речта си според аудиторията.

Между нас има нещо общо, господин Президент, това е миналото ни в нашите полицейски държави. Казано не толкова високопарно: нашите затвори, където недостигът на пространство се компенсират, та отчасти, с излишък на време, което рано или късно предразполага, независимо от темперамента, към съзерцание. Вярно, Вие във Вашия сте прекарвали повече време, отколкото аз в моя, макар че мен ме вкараха в панделата много преди Пражката пролет. Но независимо от едва ли не патриотичното ми убеждение, че някоя безнадеждна, вмирисана на пикня циментена дупка в недрата на Русия ти разкрива произволността на съществуването по-бързо, отколкото онова, което съм си представял навремето като чиста, варосана единична килия в цивилизована Прага, смятам, че поне като съзерцаващи същества сме равни.

Накъсо казано, братя по перо сме станали много преди да се накая да Ви напиша това писмо. Но аз се накаях не поради буквалността на съзнанието, не поради факта че днешното ни положение много се различава от някогашното (нищо не може да е поестествено от това и никой не е длъжен да си остане писател до гроб: както не е длъжен да си остане затворник). Реших да Ви пиша, защото преди известно време прочетох текста на една от неотдавнашните Ви речи и изложеното в нея относно миналото, настоящето и бъдещето дотам се различават от моите схващания, че си помислих: един от двамата ни явно не е прав. И тъкмо защото в нея бяха засегнати миналото и бъдещето — и не само Вашите собствени или на Вашата страна, а и всеобщите — реших, че писмото до Вас трябва да е отворено. Ако ставаше дума за миналото, изобщо нямаше да напиша

това писмо, а дори да го бях написал, на плика щеше да се чете: „Лично“.

Речта Ви, която прочетох, бе поместена в „Ню Йорк ревью ъв букс“ и е озаглавена „Посткомунистическият кошмар“. Вие започвате със спомени за времето, когато Вашите приятели и познати са избягвали да Ви срещат на улицата, тъй като през онези дни сте били в напрегнати отношения с държавата и под наблюдение на полицията. Обяснявате причината, поради която са Ви отбягвали, и казвате с присъщото си благодушие, с което заслужено сте се прочули, че за тези приятели и познати сте представлявали неудобство; а „неудобствата — цитирате Вие популярната мъдрост — е най-добре да се избягват“. След това в голяма част от речта си описвате посткомунистическата реалност (в Източна Европа и по-специално на Балканите) и приравнявате поведението на демократичния свят пред лицето на тази реалност с опит да се избягнат неудобствата.

Това е великолепна реч с голям брой великолепни прозрения и с убедително заключение; но ми позволете да се върна към изходната й точка. Струва ми се, господин Президент, че Вашата всеизвестна учтивост е оказала на ретроспективния Ви обзор лоша услуга. Толкова ли сте сигурен, че онези хора там и тогава са Ви отбягвали само поради неудобството и страха от „потенциално преследване“, а не защото, вземайки под внимание привидната стабилност на системата, са Ви били отписали? Сигурен ли сте, че поне някои от тях не са Ви смятали просто за жигосан, обречен човек, за когото би било глупаво да прахосват много време? Не смятате ли, че вместо или наред с това, че сте представлявали неудобство (както настоявате Вие), сте били и удобен пример за неправилно поведение и по такъв начин извор на значително морално задоволство — по същия начин, по който обикновено болният е за здравето мнозинство? Не сте ли си представяли как те казват вечерта на жените си: „Днес зърнах на улицата Хавел. Той е окончателно пропаднал човек“. Или имам неправилна представа за чешкия характер?

Това, че те не са били прави, а излязохте прав Вие, не е важно. Преди всичко те са Ви отписали, защото дори според стандартите на нашата половина от века Вие не сте били мъченик. Освен това не

живее ли във всеки от нас някаква вина, нямаща никакво отношение към държавата, но въпреки всичко осезаема? Ето защо всеки път, когато ръката на държавата се стовари върху нас, смътно възприемаме това като възмездие, като докосване на тъпо, но все пак предсказуемо оръдие на Провидението. Тъкмо в това, откровено казано, се състои *raison d'être* на институцията полиция, все едно дали тя е униформена или цивилна, или поне на общата ни неспособност да се съпротивяваме на ареста. Можем да сме напълно убедени, че държавата не е права, но рядко сме сигурни в собствената си непорочност. Да не говорим за това, че вкарва в затвора и освобождава една и съща ръка. Затова рядко се учудваме, че ни отбягват след нашето освобождаване, и не очакваме, че ще ни посрещнат с разперени обятия.

Такива очаквания при такива обстоятелства не биха се оправдали, защото никой не иска да го подсецат за непроницаемата сложност на отношенията между вината и наказанието, а в полицейската държава такова подсецане е осигурено, откъдето именно повечето пъти възниква героичното поведение. То отчуждава като всяко подчертаване на добродетелта; да не говорим за това, че винаги е за предпочитане да наблюдаваш героя отдалеч. В доста голяма степен, господин Президент, хората, за които споменавате, са Ви отбягвали тъкмо защото за тях Вие сте представлявали нещо като епруетка, където добродетелта се бори със злото, и те не са се набърквали в този експеримент, тъй като са имали съмнения относно и едното, и другото. В това си качество Вие все пак сте били удобен, защото в полицейската държава абсолютите взаимно се компрометират, понеже взаимно се пораждат. Не сте ли си представяли как тези благоразумни хора вечерно време казват на жените си: „Днес зърнах на улицата Хавел. Прекалено образцов е, за да повярва човек в това“. Или и този път имам неправилна представа за чешкия характер?

Това, че те не са били прави, а Вие излязохте прав, повтарям, не е важно. По онова време те са Ви били отписали, защото са се ръководели от все същия релативизъм и от собствената си изгода, които, както предполагам, им помагат да преуспяват в новата ситуация. И като здраво мнозинство те без съмнение са изиграли значителна роля във Вашата кадифена революция, която в последна сметка утвърждава, както винаги прави демокрацията, именно собствената

изгода. Ако нещата стоят по този начин, а се опасявам, че е тъкмо така, те са Ви се реванширали за прекомерното си благоразумие и сега Вие президентствате в общество, което е по-скоро тяхно, отколкото Ваше.

В това няма нищо противоестествено. А на всичко отгоре работите можеха да се развият съвсем другояче: за Вас, то се знае, не за тях (революцията беше толкова кадифена, защото самата тирания в този момент вече беше облечена по-скоро с костюм от вълнен плат, отколкото с броня — в противен случай не бих имал възможността да коментирам Вашата реч). С това искам да кажа само, че споменавайки за неудобството, Вие, напълно е възможно, сте се изразили неточно, защото собствената изгода, все едно дали е изгода на отделни лица или на цели страни, винаги се утвърждава за сметка на другите. По-точно би било да говорите за подлостта на човешкото сърце, господин Президент; но тогава не бихте могли да прикачите на речта си звънливото заключение. Някои неща идват заедно с амвона, макар че е редно да им се съпротивявате, все едно писател ли сте или не. И тъй като аз не съм обременен с Вашата задача, бих искал да започна оттам, където, смятам, биха могли да Ви заведат вашите разсъждения. Интересно е дали ще се съгласите с резултата.

„Дълги десетилетия наред — започва следващият Ви абзац — главен кошмар за демократичния свят беше комунизмът. Днес, три години след лавинообразното му рухване, започва да ми се струва, че той бе сменен от друг кошмар: от посткомунизма.“ След това доста подробно описвате съществуващите форми на реакция на демократичния свят спрямо екологичните, икономическите, политическите и социалните катастрофи, разгръщащи се там, където доскоро съзирахме само гладко платно. Сравнявате тези реакции с реакцията спрямо Вашето „неудобство“ и казвате, че такава позиция води „към бягство от действителността и в последна сметка към примиряване с нея. Тя води към умиротворяване и дори към сътрудничество. Последниците от такава позиция могат да бъдат дори самоубийствени“.

Тъкмо тук, господин Президент, според мен Вашата метафора Ви изиграва номер. Защото нито комунистическият, нито посткомунистическият кошмар не се свежда до неудобство, тъй като

той помагаше, помага и още доста време ще помага на демократичния свят да търси и да намира причината за злото извън себе си. И не само на демократичния свят. За мнозина от нас, които живеехме в този кошмар, които се борехме с него, неговото присъствие беше извор на значително морално удовлетворение. Защото онзи, който се бори или се противопоставя на злото, почти автоматично се самоопределя като добър и избягва самоанализа. Така че май е време — и ние, и светът като цяло, все едно дали той е демократичен или не — да изчегъртаме термина „комунизъм“ от човешката реалност на Източна Европа, за да схванем в тази реалност онова, която тя беше и си остана, — огледало.

Защото човешкото зло винаги е такова. Географските наименования или политическата терминология дават не телескоп или прозорец, а отражение на самите нас: на човешкия негативен потенциал. Онова, което ставаше в нашата част от света в продължение на две трети от века, поради мащаба си не се побира в думата „комунизъм“. Етикетите в по-голямата си част пропускат повече, отколкото запазват, а когато става дума за десетки милиони убити и за съсипването на цели нации, етикетът просто не върши работа. Макар че количественото съотношение на палачите спрямо жертвите е в полза на последните, размерите на онова, което стана по нашите земи, показва, като вземем под внимание тогавашната техническа изостаналост, че първите също са били милиони, без да споменаваме за съучастието на други милиони.

Проповедите не са стихията ми, а освен това Вие сте си „покръстен“. Аз ли трябва да Ви казвам, че онова, което наричате „комунизъм“, беше човешко падение, а не политически проблем. Това беше човешки проблем, проблем на вида ни и затова има хроничен характер. Никой писател, а още по-малко лидер на нация, не бива да използва терминология, която затъмнява реалността на човешкото зло — терминология, длъжен съм да добавя, изобретена от злото, за да замъгли собствената му реалност. Също така не е редно да го наричате кошмар, тъй като това човешко падение стана не насън, поне в нашето полукълбо.

До ден-днешен думата „комунизъм“ продължава да е удобна, защото всеки „изъм“ предполага *fait accompli*^[1]. Особено в славянските езици „изъмт“, както знаете, предполага чуждестранност на явлението, а когато думата, съдържаща „изъм“, означава

политическа система, тази система се възприема като натрапена. Наистина ли нашият конкретен „изъм“ е бил замислен не по бреговете на Волга или Вълтава и дали това, че разцъфна там с уникална сила, говори наистина за изключително плодородие на нашата почва, след като той разцъфтяваше на различни ширини и в напълно различни културни зони със същата буйност. И си мисля, че мъничко самоанализ — от страна на демократичния свят, както и от наша собствена — ще е по-приемлив от гръмогласните призови към „взаимно разбирателство“. (Какво изобщо значат тези думи? Каква процедура предлагате за това разбирателство? Може би под егидата на ООН?)

И ако самоанализът е малко вероятен (от къде на къде на свобода ще се занимаваме с нещо, което сме отбягвали, докато ни потискаха?), тогава поне митът за натрапването трябва да бъде разпръснат дори просто заради това че танковите екипажи и петите колони са биологично неразличими. Защо просто не започнем с признаването на факта, че през този век в нашия свят е настъпило огромно антропологично свличане, все едно от кого или от какво е било предизвикано то? Че то е повлякло масите, действащи, ръководени от собствената си изгода, и същевременно понижаващи общия си знаменател до нравствения минимум? И че собствената изгода на масите — стабилност на живота в неговите стандарти, които също се понижиха, — е била постигната за сметка на други маси, макар и по-малобройни? Оттук идва количеството на мъртвите.

Удобно е това да бъде разглеждано като грешка, като ужасна политическа аберация, може би натрапена на човешките същества от някакви анонимни гори тилилейски. Още по-удобно е, ако тези гори тилилейски носят съответно географско или чуждестранно звучащо име, чието изписване замъглява напълно човешката му природа. Беше удобно да се строят флотилии и укрепления срещу тази аберация — също толкова удобно е сега демонтирането на тези укрепления и флотилии. И удобно е, ще добавя аз, да се обсъждат тези въпроси днес от амвона в учтива форма, господин Президент, макар че нито за миг не съм се усъмнил в това, че учтивостта Ви е органична и, доколкото разбирам, изразява Вашата същина. Беше удобно да имаме под ръка този жив пример за това как не бива да се вършат нещата в този свят и да снабдим този пример с „изъм“, както е удобно сега да му допишем едно „пост“ и да споделим своя „ноу-хау“. (И не е трудно да си

представи човек как нашият „изъм“, украсен с това „пост“, удобно се вмъква в устата на будалите в бъдещето.)

Защото би било твърде неудобно — особено за каубоите от западните индустриални демокрации — да признаем, че катастрофата, настъпила на територията на индианците, е първият вик на масовото общество: вик, тъй да се каже, от бъдещето на планетата, и да го окажем не като „изъм“, а като бездна, ненадейно зейнала в човешкото сърце, за да погълне честността, състраданието, цивилизоваността, справедливостта и, след като се е наситила по този начин, да се покаже пред все още демократичния външен свят като абсолютно безупречна монотонна повърхност.

Но каубоите не обичат огледалата — дори само заради това, че там могат да видят назадничавия индианец по-скоро, отколкото в прерията. Затова те предпочитат винаги да се кипрят на коня, оглеждайки очистените от индианци хоризонти, да осмиват назадничавостта на индианците и да черпят дълбоко морално удовлетворение в това, че за каубои ги смятат преди всичко индианците.

Като човек, често сравняван с монарсите философи, Вие, господин Президент, можете да прецените по-добре от мнозина други доколко всичко, което се е случило на нашата „индианска нация“, отговаря на Просвещението с неговата идея (всъщност заредена през века на Великите открития) за благородния дивак, за човека, който по природа е добър, но неизменно бива погубван от лошите институции; с неговата вяра, че коригирането на тези институции ще му върне първоначалната добродетелност. Затова към горенаправеното предположение, или по-скоро упование, според мен е редно да се добави, че именно успехите на „индианците“ в усъвършенстването на техните институции са довели до логичния завършек на въпросния проект — полицейската държава. Допущам, че явното скотство на това постижение трябва да подсказе на „индианците“, че е редно да отстъпят малко по-към вътрешността на страната и да направят институциите си не чак дотам съвършени. В противен случай могат да не получат „каубойски“ субсидии за резерватите си. И не изключвам, че наистина съществува пропорция между човешката доброта и злината на институциите. Ако ли пък не, вероятно някои ще трябва да признаят, че човекът не е чак толкова добър.

Не се ли озоваваме в такава ситуация, господин Президент, — или поне Вие? Трябва ли „индианците“ да захванат да подражават на „каубоите“, или е редно да се посъветват с духовете относно други варианти? Може би мащабът на сполетялата ги трагедия сам по себе си е гаранция, че тя няма да се повтори? Може би мъката им и споменът за станалото по техните земи създават по-голяма егалитарна връзка от свободната инициатива и двукамарната законодателна власт? Или ако все пак се налага да си напишат конституция, дали не трябва да започнат от признаването на самите себе си и на своята история през по-голямата част от този век с едно напомняне за първородния грях?

Това не е чак толкова щурава идея, както разбирате. Преведена на битов език, тя означава, че човекът е опасен. Освен дето този принцип представлява забележка спрямо нашия възлюбен Жан-Жак, той може да ни помогне да създадем — ако не някъде другаде, то поне в нашия край, толкова затънал във Фурие, Прудон и Блан в ущърб на Бърк и Токвил, — обществен ред, базиращ се върху по-малко самодоволство в сравнение с онзи, с който сме свикнали, и евентуално с не толкова катастрофални последици. Това също може да се разглежда като „ново разбиране на човека за самия него, за неговата ограниченост и за мястото му в света“, към каквото Вие приканвате в речта си.

„Трябва да си изработим ново отношение към нашите съседи и към света — казвате Вие в края на речта си — и да открием неговия метафизичен ред, който е извор на нравствения ред.“ Метафизичният ред, господин Президент, ако такъв действително съществува, е твърде мъгляв и формулата на неговата структура е взаимното безразличие на частите ѝ. Затова представата, че човекът е опасен, най прилича на проявите на този ред в човешката нравственост. Всеки писател е читател и ако хвърлите поглед на рафтовете на Вашата библиотека, ще разберете, че повечето книги по тези рафтове са или за предателството, или за убийството. Във всеки случай според мен по-благоразумно е да изграждаме обществото върху тезата, че човекът е порочен, отколкото върху предположението, че той е хрисим. По такъв начин поне съществува възможност да направим това общество безопасно психологически, ако не физически (но е възможно дори и това) — за повечето му членове, — а на всичко отгоре неговите сюрпризи, които са неизбежни, биха могли да бъдат от по-приятно естество.

Допущам, господин Президент, че същинската учтивост се състои в това да не създаваш илюзии. „Новото разбиране“, „глобалната отговорност“, „плуралистичната метакултура“ всъщност не стоят кой знае колко по-горе от ретроспективните утопии на днешните националисти и от предприемаческите фантазии на новобогаташите. Тези брътвежи все още се базират върху предположението, макар и предпазливо, че съществува човешката доброта, върху представата на човека за самия себе си или като за прегрешил, или като за вероятен ангел. Подобни приказки може би подобават на лаиците или на демагозите, които командват парада в индустриалните демокрации, но не и на Вас, който би трябвало да знаете истината за човешкото сърце.

И във възможностите Ви е, предполагам, не само да предадете своето знание на хората, но дори донякъде да подобрите това сърдечно състояние: да им помогнете да заприличат на Вас. Защото такъв, какъвто сте, Ви е направил не затворническият живот, а книгите, които сте прочели. За начало бих предложил да се публикуват в подлистници някои от тези книги в основните ежедневници в страната Ви. Като вземам под внимание числеността на населението на Чехия, това може да бъде направено дори с указ, макар да смятам, че Вашият парламент не би възразил. Като дадете на народа си Пруст, Кафка, Фокнър, Платонов, Камю или Джойс, Вие ще можете да превърнете поне една нация от Централна Европа в цивилизован народ.

Това може да е от по-голяма полза за бъдещето на земята, отколкото подражаването на каубоите. То би представлявало, освен това същински посткомунизъм, а не продукт от разпадането на доктрината със съпътстващите го „омраза към света, самоутвърждаване на всяка цена и незапомнен разцвет на егоизма“, които Ви ядосват сега. Защото не съществува друга противоотрова срещу подлостта на човешкото сърце, освен съмнението и добрия вкус, сплав от които откриваме в произведенията на великата литература, както и във Вашите собствени. Ако отрицателният потенциал на човека се проявява най-ярко в убийството, положителният му потенциал се проявява най-добре в изкуството.

Защо — не е изключено да запитате Вие — не направя подобно налудничаво предложение на президента на страната, чийто

гражданин съм? Защото той не е писател; а когато чете, той често чете боклуци. Защото каубоите вярват в закона и принизяват демокрацията до равенството на хората пред него: тоест до поддържането на реда в прерията. Докато онова, което аз Ви предлагам, е равенство пред културата. Вие трябва да прецените кой курс е по-добър за Вашия народ, коя книга е най-добре да му дадете. Макар че, ако бях на Ваше място, като начален курс бих предложил личната Ви библиотека, защото очевидно е, че за нравствените императиви сте чули за пръв път не в юридическия факултет.

Искрено Ваш

Йосиф Бродски

1993

---

[1] Свършен факт (фр.). — Б.р. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.